

blasphematur, vel falsum testimonium dicit, contra Deum effectu etiam injustitiam committit. Est autem in humana justitia quoddam discrimen inter hos duos modos: nam, quando injuria est tantum in affectu, non relinquit debitum aliquod respectu hominis, quia in effectu non est facta inæqualitas; quando vero injuria fit cum effectu, relinquit debitum reparandi jus læsum. Hæc autem differentia partim habet locum etiam respectu Dei, partim vero habet aliquid proprium et dissimile. Nam respectu Dei, ipse affectus inferendi Deo aliquod damnum et detrimentum, etiam in bonis internis et in suo esse, est injuriosus Deo, quantum ad objectum actus, tantum in affectu; quantum vero ad ipsum actum, etiam in effectu; nam, licet re ipsa non inferat Deo damnum illud quod cupit, actu tamen infert injuriam quamdam per ipsummet actum, qui est contrarius honori debito a creaturis ipsi Deo. Et ex hac parte, quamvis ille actus non relinquat obligationem resarciendi damnum concupitum et non illatum, relinquit tamen obligationem satisfaciendi pro injuria illata per talem actum. At vero, si quis cum effectu talem injuriam in Deum intulit, quæ in re ipsa damnum relinquit in bonis externis Dei, reparabile per actionem ejusdem hominis, relinquitur obligatio non solum ad satisfaciendum Deo pro injuria allata, sed etiam ad reparandum damnum illud, quod est signum propriæ justitiæ commutativæ. Ut in illo exemplo de falso testimonio, contra Dei justitiam vel veritatem dicto, si quis (verbi gratia) persuaderet hominibus Deum non esse veracem, sed aliquando mentiri, teneretur non solum pœnitentiam agere de tali delicto, sed etiam talem opinionem auferre ad hominibus, non solum propter bonum ipsorum hominum, sed multo magis propter ipsius Dei honorem, cui facta est inæqualitas in propriis bonis; et justitia postulat ut ad æqualitatem redigatur, si potest. Ita ergo, ut opinor, satis constat, quomodo in actionibus seu conventionibus involuntariis inveniri possit habitudo justitiæ inter creaturam intellectualem et Deum.

Objectio.

13. Prius tamen quam de voluntariis dicam, oportet occurrere alteri objectioni, quæ hic etiam nobis fit. Quia videmur confundere virtutes et vitia: nam reddere Deo debitum cultum, dicimus esse opus justitiæ, cum ta-

men opus sit religionis; et similiter sacrilegium dicimus esse injuriam Dei, cum tamen sit vitium, non justitiæ, sed religioni oppositum. Blasphemiam etiam dicit D. Thomas 2. 2, quæst. 13, esse oppositam fidei; et tamen nos dicimus esse contra justitiam. Præterea pœnitentiam cum justitia confundimus, atque ita etiam confundimus partes potentiales cum subjectivis, contra doctrinam D. Thomæ ab omnibus receptam 2. 2, quæst. 80. Denique omne peccatum mortale dicimus esse injuriam Dei contra justitiam; ergo etiam omnia peccata confundimus in uno vitio, vel singula erunt in duplici specie peccati, unaque erit injustitiæ, quæ est communis omnibus; alia erit species propria.

14. *Solvitur.* — *Quæ sit justitia in homine erga Deum.* — Verumtamen hæc omnia ex sola quadam æquivocatione procedunt; quæ facile animadverti posset. Nunc enim non agimus de justitia commutativa humana, quatenus talis est; quo modo agunt de illa Philosophi Morales, et agebat D. Thomas, quando distinxit partes subjectivas et potentiales justitiæ; nos enim non dicimus illam eandem specificam virtutem moralem, quæ inclinatur homines ad servanda aliis hominibus humana jura, inclinare etiam ad Deum; aut injuriam factam Deo esse contra talem justitiam; neque etiam dicimus religionem esse partem subjectivam illius justitiæ, sed potentialem, juxta modum loquendi D. Thomæ. Objectio autem facta procedit ac si de justitia hoc modo loqueremur. Agimus ergo formaliter et abstractius de justitia, et dicimus esse in homine virtutem quamdam moralem inclinantem voluntatem hominis ad servandum illæsum omne jus et dominium divinum, quodcumque illud sit, et quacumque ratione ab homine lædi possit, sive in effectu, sive in affectu; et consequenter inclinantem etiam ad resarciendam omnem inæqualitatem et injuriam contra Deum factam, quantum in homine fuerit; et hanc virtutem dicimus habere formalitatem justitiæ commutativæ, quantum ad munus et objectum formale, quod est jus proprium alterius servare seu tribuere. Et quanquam in nobis deficiat a ratione justitiæ politicæ, seu civilis, quia non potest æquale reddere Deo, ut in simili loquitur D. Thomas, 3 p., q. 85, a. 1, tamen ille defectus, ut supra dicebam, magis est in persona et effectu, quam in virtute et affectu quem ipsa perficit; et ideo nec minuit rationem injuriæ ipsi contrariæ, quin potius auget illam, et facit esse

ultioris rationis in suo ordine; neque etiam minuit debitum, sed rigorosius obligat ad reddendum Deo jus suum, quam justitia humana homines obliget. Sicut videmus in promissione facta Deo vel homini, quod illa, per se loquendo, rigorosius obligat, quam hæc; etiamsi talis sit ut ad justitiam commutativam pertineat.

15. Ad objectionem ergo negamus sequi confusionem ullam; nam reddere cultum Deo debitum, non dicimus pertinere ad justitiam commutativam humanam, sed ad divinam, quæ alio nomine religio appellatur. Sicut etiam vere dicimus, reddere Deo vota promissa, ad fidelitatem pertinere, non tamen ad quamcumque, seu homini debitam, sed ad illam quæ Deo debetur, quæ longe major est, et religio etiam appellatur: sive hæc virtus una species sit, sive plures; sive sub se claudat debita diversarum rationum, sive non: quod nunc non refert. Necessarium tamen est advertere duobus modis posse nos loqui de religione: primo, ut dicit totum genus quoddam virtutis moralis, reddens debitum Deo; secundo, prout specialiter dat solum cultum honoris, per modum observantiæ ejusdem; hic priori modo loquimur, et sic dicimus claudere sub se justitiam quam homo servare debet erga Deum; sive omnis virtus sub hac generali ratione contenta participet propriè hanc rationem justitiæ, sive non, de quo alias. Similiter ergo sacrilegium non est injuria contra justitiam commutativam humanam, est tamen contra justitiam Deo debitam. Et idem dicitur de blasphemia, quæ si sit contra veritatem fidei, licet sub hac ratione dicatur fidei opponi, re tamen vera est directe sacrilegium quoddam contra religionem; sicut laus divina actus proprius religionis est, quamvis, ut procedit a fide, et est illi conformis, sit etiam fidei confessio. Neque est novum eundem actum diversis respectibus [opponi diversis virtutibus, ut adulterium temperantiæ, et justitiæ; et furtum in ecclesia factum, justitiæ humanæ, et divinæ seu religioni. De pœnitentia autem nihil est quod dicamus, quia jam supposuimus non esse justitiam commutativam, qualis est inter homines; dicimus tamen esse quamdam justitiam ad Deum, cujus materia est commutatio quædam, ut expresse dixit D. Thomas, tertia part., quæst. octogesima quinta, articulo primo; et ita est quædam justitia commutativa, deficiens quidem in nobis a justitia humana in æqualitate con-

situenda, quia non potest; excedens tamen in rigore debiti, et in veritate et proprietate juris alterius, quod servare intendit quantum potest. Rursus ad illud de partibus justitiæ subjectivis et potentialibus jam responsum est. Et, ut clarius tollatur æquivocatio, dicamus uno verbo, religionem, pœnitentiam, ac denique omnem virtutem, quæ Deo reddit jus proprium ejus, comparari posse, vel ad specialem justitiam humanam, et sic non esse partem subjectivam justitiæ commutativæ, sed potentialem, aut reductivam; vel posse comparari ad quemdam conceptum communem, sive genericum, sive analogum, virtutis reddentis alteri jus suum proprium secundum æqualitatem rei ad rem, quantum potest; et sic fatemur esse partem subjectivam, quia hæc virtutes aperte conveniunt in hac formalitate, secundum quam potest abstrahi conceptus superior claudens sub se illas virtutes ut inferiores, quod est esse partes subjectivas. Ultima denique objectio non urget, quia solum concludit omnia peccata mortalia convenire in malitia aversionis, quam nunc dicimus propriè consistere in injuria quæ fit Deo; differre autem in malitia conversionis, quam unumquodque ex suo objecto habet: de quarum diversitate alibi dicendum est latius.

16. *De commutatione voluntaria.* — Venio ad alteram partem de voluntaria commutatione, seu conventionem; nam hæc etiam intervenire potest inter Deum et hominem absque ulla imperfectione ex parte Dei. Quod primum patet in conventionem quæ inchoatur (ut sic dicam) ex parte creaturæ; nam per votum homo voluntarie se obligat Deo, et quasi paciscitur cum illo. Quod clarius apparet in votis illis conditionatis, quibus aliquid Deo vovemus, si ipse nobiscum aliquid operetur, quale fuit illud Jacob, Genes. 28: *Si fuerit Deus mecum, et custodierit me in via, etc., cunctorum quæ dederis mihi decimas offeram tibi.* Ibi enim intervenit pactum quoddam et promissio sub conditione operis, ex qua sine dubio oritur obligatio, quæ, licet propter excellentiam Dei ad religionem pertineat, in ea tamen servatur forma commutativæ justitiæ, et in ea servanda est æqualitas rei ad rem, non simpliciter, sed secundum exigentiam pacti ac promissionis. Quid ergo ibi deest ad sufficientem commutationem quæ possit fundare propriissimum et rigorosum jus, quod est formale objectum justitiæ commutativæ?

17. Dicere enim hoc deesse, quod scilicet id quod creatura offert aut promittit Deo, non cedit in utilitatem et commodum ejus, valde frivolum est, ut supra est tactum, et sæpe repetere necessarium erit; quia in hoc maxime videntur hæerere, qui justitiam inter Deum et hominem impugnant, quasi vero non sit majoris momenti et æstimationis, quod aliquid pertineat ad honorem et æstimationem alterius, quam ad utilitatem vel commodum. Quod si in nobis honor et fama respectu aliorum hominum propter utilitatem æstimantur, ideo est quia sunt inferioris ordinis; divinus autem honor et gloria per sese æstimabilia sunt, alioqui Deus per sua opera hæc non intenderet, neque in divina Scriptura tanto verborum pondere commendarentur; ergo possunt esse sufficiens materia justitiæ, etsi non sit alia utilitas vel commodum Dei. Alioqui nec materia specialis fidelitatis erunt, nec alicujus specialis obligationis ad Deum, quæ ex tali voto nascatur; si enim Dei nihil interest opus illi promissum, nihil etiam æstimabit quod fiat, necne; sed ad summum intercedet ibi quædam ratio, seu obligatio veritatis, quæ quodammodo levior erit, quam in promissione facta homini, cui est utilis res promissa; at constat hoc esse falsum ex certa et communi omnium sententia; ergo signum est spectandum esse in his obligationibus divinum cultum et honorem, tanquam rem quamdam specialiter illi debitam, ad quam potest acquirere novum et speciale jus ex promissione vel pacto hominis cum ipso, etiamsi ex illa re nullam utilitatem vel commodum reportet: ergo hoc etiam non obstat quominus redditio talis juris formaliter ad justitiam pertineat, fundatam in illa commutatione, seu conventionione; quæ proinde formalem rationem justitiæ commutativæ habebit.

Justitiæ commutativæ materiam reperiri inter Deum et hominem, etiam ex parte Dei.

18. Eodem fere modo possumus hoc declarare ex parte ipsius Dei, seu in conventionione et pacto, quod in voluntate et promissione illius inchoatur. Nam, quod Deus hujusmodi pactum cum hominibus sæpe faciat, in Scriptura sacra frequentissimum est: et in priori Relectione id satis ostendi, et declaravi quomodo hujusmodi promissiones cum omni proprietate intelligendæ sint. Quod ve-

ro interveniat ibi commutatio quædam ad justitiam pertinens, docuit expresse D. Thomas in citato loco, 3 part., quæst. 85, art. 3, dicens, tam in retributione quam in recompensatione inveniri materiam justitiæ: *Quia utrumque est commutatio quædam.* Quando ergo Deus paciscitur cum homine de retribuendo illi tali præmio, si ipse tale opus seu meritum exhibeat, ibi intervenit commutatio quædam; cum ergo constet totum hoc fieri sine imperfectione ex parte Dei, constat etiam voluntariam commutationem, quæ possit esse materia justitiæ formaliter et abstracte sumptæ, non includere imperfectionem. Quod autem illa conventio, supposito opere requisito ex parte hominis, conferat illi speciale jus proprium et condignum, constabit latius ex sequente assertionem. Nunc sufficienter declaratur ex principio supra posito, ex divo Paulo sumpto, quod ratione talis juris, retributio, quæ fit homini propter tale opus, non est gratuita donatio, sed solutio; est ergo proprii juris retributio, quæ erat formalis ratio commutativæ justitiæ; ergo in commutatione ad hanc justitiam formaliter necessaria, nulla imperfectio involvitur. Quod possem hic latius explicare exemplo satisfactionis Christi, et pacti quod inter ipsum et æternum Patrem intercessit, ratione cujus utrinque intervenit perfecta et rigorosa justitia; quia vero in proprio loco id latius agi, repetendum hoc loco non censeo.

Quomodo datum et acceptum sit materia hujus justitiæ.

19. *Ratio a priori.* — Ex quibus omnibus colligitur, primo, quo sensu sit intelligendum, et qua ratione sit verum, materiam justitiæ commutativæ esse æqualitatem dati et accepti. Nam, si hoc intelligatur de datione et acceptione cum mutua utilitate, et dominiorum translatione, invenietur id quidem in humana justitia, et fortasse non semper, sed frequenter, ut postea declarabo; per se tamen ac formaliter id non spectat ad rationem justitiæ commutativæ. Neque ex illa adeo materiali intelligentia potest sufficiens ratio et a priori reddi, ob quam proprium hujus justitiæ munus hujusmodi commutationem includat, vel supponat. Verus ergo ac formalis sensus est requiri commutationem aliquam, id est, exhibitionem alicujus actionis, vel passionis, ex parte utriusque extremi, seu personæ, ut ve-

rum et proprium jus justitiæ inter eas interveniat; quod variis exemplis et inter varias personas satis declaratum est. Ratio vero a priori esse videtur, quia justitia commutativa inclinat voluntatem ad reddendum alteri quod est aliquo modo suum ratione domini aut æquivalentis juris; et ideo includit etiam necessitatem quamdam, quam nomine debiti significamus. Hæc autem necessitas, si sit ad aliquid dandum alteri, necesse est ut oriatur aut ex injuria vel læsione alteri facta, aut ex aliquo contractu aut quasi contractu cum eo inito; nam si utrumque horum desit, non est unde possit oriri talis necessitas, sed erit voluntaria et liberalis donatio. Vel aliter (et in idem fere redit), quia qui retribuit aliquid ex hac justitia, non supponit jus alterius expletum (ut ita dicam); nam si ita se haberet, nihil aliud postularet ratione talis juris; et ideo etiam dici solet, quod hæc justitia tendit ad faciendam æqualitatem rei ad rem, seu ad proprium jus quod alter habet ad talem rem. Actus ergo debitum hujus justitiæ supponit inæqualitatem, vel factam, vel non ablatam ab eo, qui ex vi juris alterius obligatur ad æqualitatem constituendam; sed hæc obligatio constituendi hanc æqualitatem non potest oriri nisi ex actione involuntaria et injuriosa alteri, vel ex voluntario pacto, ideoque semper officium hujus justitiæ dicitur esse per modum cujusdam commutationis; sic igitur satis constat quomodo et qua ratione materia hujus justitiæ sit commutatio aliqua cum æqualitate dati et accepti.

20. *Solutio.* — Solum video hic objici posse, etiam in justitia humana debitum illud, quod ex promissione simplici nascitur, posse ad hanc justitiam pertinere; et tamen ibi non intervenit æqualitas dati et accepti, quia promittens nihil accepit, sed solum dat ex justitia, postquam liberaliter promisit. Unde neque etiam est ibi commutatio ulla, etiam in sensu a nobis declarato, quia ex parte ejus, cui fit promissio, nihil exigitur quod det aut faciat, ratione cujus possit ibi commutatio inveniri. Hæc vero objectio solvi posset, negando ex simplici promissione oriri obligationem hujus justitiæ, sed fidelitatis tantum, ut in altera Relectione declaravi. Quia vero ibidem dixi aliquam promissionem simplicem, id est, nullum onus aut obligationem alteri imponentem, posse dare jus justitiæ, et in hac potest etiam procedere objectio facta, ideo aliquid addendum est, nimirum, talem promissionem includere aliquam liberalem donatio-

nem, scilicet ipsius juris, quod alius ex vi promissionis acquirit; quod oportet ut moraliter æqualeat dominio rei, si est verum justitiæ jus, quod, cum sit de novo acquisitum per promissionem, et non titulo justitiæ, necesse est ut fuerit gratuito donatum; et ideo dicebamus illam non esse puram promissionem, sed aliquid donationis includere; et quoad hoc est verum nullam ibi intervenire commutationem, neque æqualitatem dati et accepti, quia nondum intervenit opus hujus justitiæ. At vero post acquisitum hoc jus per talem promissionem seu donationem, retributio, quæ postea fit, jam est opus hujus justitiæ; et licet formaliter non interveniat ibi datum et acceptum, virtute tamen intervenit, quatenus is, qui promisit, jam moraliter apud se retinet rem alterius, seu ad quam alter habet jus proprium; sicut, si a principio res ipsa donata est liberaliter, justitia postea obligaret ad non accipiendam illam invito altero, ita, licet a principio non fuerit data ipsa res, sed jus ad illam, justitia postea obligat ad non retinendam illam, altero invito, eo tempore quo illi danda est. Consistit ergo in hoc talis commutatio, quod dum alius solvit promissum, in altero extinguitur jus quod in alium habebat.

21. Ubi etiam est advertendum, et addendum superioribus, quod, licet hæc justitia, ad debitum seu officium suum positivum, ut sic dicam, quod consistit in tribuendo, præquirat vel includat commutationem aliquam ex actione vel passione voluntaria vel involuntaria, tamen ad officium privativum ex eadem justitia debitum, quale est non inferre damnum vel læsionem, non requirit pro tunc aliam actionem vel commutationem, sed ex natura rei sequitur ex dominio quod alter habet, vel ex natura sua, vel ex origine, vel undecumque, etiam ex simplici donatione. Sic ergo in prædicto casu de promissione, jus semel per illam acquisitum obligat ex justitia, ut non lædatur; et quia hoc stare non potest nisi per exhibitionem rei promissæ, ideo jam justitia ad illam obligat. Recte autem declarat argumentum, mutuam acceptionem et dationem, in eo rigore quo adversarii volebant, non esse adæquatam materiam justitiæ. Et a fortiori convincit, ad exercendum hoc opus justitiæ erga alterum, non esse necessarium ut qui ex justitia tribuit, aliquod commodum ab alio reportet; nam qui ex justitia solvit promissum, nihil commodi vel utilitatis accipit. De-

nique convincit, formale jus hujus justitiæ non esse aliud, quam jus proprium alterius, ut explendum et servandum illæsum.

Materia remota justitiæ commutativæ quæ sit.

22. Secundo infertur ex dictis, quomodo verum sit justitiam commutativam tantum versari circa tria bona, pecuniam, honorem et salutem. Ad summum enim habet hoc verum in justitia humana, quia solum in his bonis videtur unus homo posse alterum lædere, aut aliquid retribuere, quanquam oportet sub honore famam comprehendere, et sub salute omnia intrinseca bona corporis, omnemque usum membrorum ejus; sicut sub pecunia comprehendere debent omnia bona ejusdem ordinis, quæ pecunia æstimabilia sunt. Et adjungi præterea possunt bona animæ, ut sunt veritatis cognitio, aut scientia, vel virtutis operatio, aut liber consensus in aliqua re; omnis enim injuria, quæ circa hæc bona fit, aut per violentiam, aut per iniquam deceptionem, materia est injustitiæ commutativæ, et consequenter oppositæ actiones materia sunt commutativæ justitiæ; et jus in illis bonis fundatum, ad objectum ejusdem virtutis pertinet; quamvis, quia in his bonis non potest homo lædere alterum nisi per actiones corporis, possit hæc materia ad illa tria membra reduci, sicut in simili dicebamus supra de liberalitate. In hoc enim non immeror, quia, ut dixi, solum verum habet in justitia commutativa humana et civili. Hinc autem colligere omnem justitiam commutativam in tota sua amplitudine ad hæc bona humana sic coarctari, ut illa tantum respiciat tanquam adæquatam materiam, improbable quidem est, quia neque illatio habet fundamentum, neque consequens potest aliqua ratione probabile suaderi; quod quidem optime declaratur exemplo misericordiæ: nam si illam consideremus, quatenus homines inter se possunt illam exercere, certe materia adæquata ejus sunt hæc bona materialia, quibus unus homo potest alteri subvenire, vel in ordine ad salutem corporis, vel ad honorem seu famam. Quod si etiam in ordine ad bona spiritualia illi subvenire potest, solum mediis actionibus corporis. Neque Aristoteles potuit ampliorem materiam in humana misericordia cognoscere; nos autem intelligimus etiam per interiores actus, orando et satisfaciendo, posse misericordiam erga alium exerceri.

Item agnoscimus externas actiones sacramentorum, quæ diviniorem quamdam virtutem habent, quam ratione naturali cognosci possit; et ut sic possunt etiam esse materia misericordiæ, et suo etiam modo possunt esse materia justitiæ in his, qui ex officio tenentur ea exercere. Quis ergo inferet, quia misericordia humana ultra hanc materiam non extenditur, omnem misericordiam, seu misericordiam secundum se his terminis coarctari? Sicut ergo talis illatio seu consecutio in misericordia nullius momenti est, ita etiam in justitia commutativa.

23. Est ergo consideranda formalis ratio, ob quam illa bona sunt materia justitiæ inter homines, nimirum quia in his bonis, et non in aliis, potest unus homo vel alium lædere, vel ditiores efficere, seu aliquo modo juvare; ideoque circa eadem tantum bona potest unus homo habere proprium jus respectu alterius hominis. Si ergo dentur personæ intellectuales, inter quas possit esse communicatio in alio genere honorum, et consequenter possit etiam esse jus proprium ad tale bonum, qualecumque illud sit, respectu alterius personæ, quæ illud potest et debet conferre vel operari, omne tale bonum erit materia hujus justitiæ, quandoquidem est sufficiens ad fundandum jus proprium, quod est adæquatam objectum formale hujus justitiæ. Materia igitur adæquata justitiæ commutativæ ut sic, erit omne illud bonum, quod quis debet et potest conferre alteri ex vi proprii juris, quod in alio est ad tale bonum.

Contrapassum quomodo ad hanc justitiam requiratur.

24. *Non est de ratione justitiæ commutativæ mutua utilitas dantis et recipientis.* — Tertio, colligitur ex dictis quo sensu accipiendum sit, de ratione justitiæ commutativæ esse repassionem, seu contrapassum. Dicti enim auctores hinc colligere videntur duo esse de ratione formali justitiæ commutativæ. Unum est, ut qui ex hac justitia aliquid confert alteri, aliquid utilitatis ab alio accipiat, vel certe quod ab eo tantumdem nocumenti acceperit. Aliud est, ut qui ex hac justitia aliquid alteri confert, ex hoc ipso patiat, aliquid mali vel oneris sustinendo, vel saltem dominio illius rei, quam præbet alteri, se privando. Utrumque vero est falsum. De primo id ostensum est, etiam in humana justitia in

solutione promissionis obligantis ex justitia; nam qui sic solvit, nihil ab alio accipit utilitatis. Omitto sæpe solvi inter homines ex justitia stipendium pro opere nullius utilitatis, imo nec voluptatis, ut si quis det alteri stipendium ut interficiat, mutilet aut flagellet, vel percutiat servum, vel amicum innocentem, ex quo nulla utilitas provenit danti stipendium, et nihilominus alter juste accipit. Quod si dicas expleri appetitum ejus et voluptatem, illamque esse utilitatem quamdam, hoc est abuti terminis; alias implere voluntatem Dei, operando quod præcipit, esset aliquid facere in utilitatem ejus. Vel certe, ut tollatur contentio de vocabulis, si nobis datur, hunc modum operandi in gratiam alterius esse satis ad rationem justitiæ, id est quod nos præcipue intendimus, ut concludamus esse in Deo veram justitiam, ut infra dicemus. Et similiter, si dicatur illud opus ex se esse dignum tali mercede, et per accidens esse quod huic non sit utile, non satis fit; tum quia, si utilitas est adeo necessaria ad justitiæ debitum, sicut per accidens illud opus non est utile, ita per accidens non debetur illi merces, maxime si inutilitas ab operante prævisa sit; tum etiam quia hinc nos colligimus non esse utilitatem necessariam, sed dignitatem operis cum sufficiente respectu ad alterum, qui possit obligationem fundare, sive ille sit utilitatis respectus, sive pacti, sive quilibet alius similis.

25. *Non requiritur ad justitiam ut sic, ut qui retribuit, mali aliquid patiat.* — Aliud item membrum falsum simpliciter est. Primo quidem ex generali ratione justitiæ et compensationis condignæ, ad quam per se necessarium est ut jus alterius exæquetur; quod autem hoc fiat per privationem domini alterius, per accidens est, ut in superioribus late est declaratum. Et nunc addimus exemplum misericordiæ; nam, si quis consideret modum quo inter homines hæc virtus exercetur, inveniet regulariter non fieri sine aliqua hujusmodi repassione. Nam, dum aliquis subvenit alteri, vel se privat dominio rei suæ, vel saltem usu, aut onus aliquod vel laborem suscipit. Dicit ergo propterea aliquis repassionem in hoc sensu sumptam esse de ratione misericordiæ, ut sic, ac proinde in Deo non esse veram misericordiam? Ergo, quamvis misericordia humana hanc imperfectionem habeat regulariter adjunctam ex imperfectione subjecti, et rerum vel actionum ejus, vel domini quod in eas habet, nihilominus id non est de ratione mi-

sericordiæ, ut sic. Et ratio est, quia misericordia contenta est sublevando miseriam alterius: quod autem hoc fiat cum privatione vel nocumento sublevantis, accidentarium id est. Propter quod Seneca, lib. 6 de Beneficiis, cap. 12, et D. Thomas 2. 2, quæst. 106, artic. 3, ad 3, dixerunt: *Summæ malignitatis est non vocare hoc beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo afficit.* Idem ergo est proportionaliter de justitia. Dico autem *regulariter*, quia interdum unus homo potest subvenire alteri proprie, non se privando dominio vel usu alterius rei; imo in propriam utilitatem operando, scilicet, pro alio orationem effundendo, quæ in sinum ejus convertatur. Idemque suo modo habet locum in justitia inter homines, quando quis ex officio, ratione stipendii accepti, similem orationem effundere tenetur. Repassio ergo, seu contrapassum, generatim ac formaliter loquendo, solum est de ratione justitiæ commutativæ in hoc sensu, quod tanta debet esse retributio unius, quanta fuit operatio alterius; et quod sicut retributio procedit ab uno ad alterum, ita opus alterius fiat cum aliquo respectu alteri proportionato, ut magis in sequente assertionem explicabitur, tam in retributione præmii, quam in vindicatione pœnæ, in his enim functionibus maxime invenitur hoc contrapassum; nam in simplici solutione debiti, præsertim ex sola promissione procedentis, videri potest non ita proprie inveniri, nisi repassio tantum dicatur ut unus det, quantum promisit, et alius amittat jus quod acceperat.

26. *Conclusio totius discursus.* — Quarto, ex dictis satis constat nullam ex imperfectionibus, quæ in commutativa justitia inveniri objiciebantur, pertinere ad justitiam commutativam formaliter sumptam, sed ad summum ad humanam, quatenus talis est; præter imperfectiones autem dictas nulla alia excogitata est, aut facile fingi potest; ergo sufficienter etiam hoc modo probata manet assertio posita, nimirum hanc justitiam ratione sui objecti formalis nullam imperfectionem includere, quod magis ex sequenti assertionem patebit.

Justitia commutativa Dei in retributione meritum quomodo vera ac propria sit.

27. *Assertio quarta.* — *Prima ratio.* — *Secunda.* — Ex his ergo dicendum est in Deo esse